

Editorial

Dětství a mládež v socialistickém Československu

Jan Randák – Martina Winkler

V první polovině listopadu 1961 projednávalo plénum Ústředního výboru Komunistické strany Československa *Návrh usnesení ÚV KSČ o práci mezi mládeží*, který připravil člen politického byra strany a blízký spolupracovník Antonína Novotného Jiří Hendrych. Znění a poselství textu jsou jasná. Ústřední výbor vedoucí strany deklaroval, že hlavní váha dalších úkolů spojených s budováním komunismu bude ležet právě na bedrech současné mládeže. Bylo proto třeba mladé pokolení na její poslání cíleně a vědomě připravovat, neboť pouze připravená mládež může náročné a závažné úkoly splnit se ctí. K úspěšnému postupu však měla všechny předpoklady, jak dokazoval Hendrychův text: „Vždyť vyrůstá již v socialistické společnosti, je vzdělanější, uvědomělejší, fyzicky i morálně pevnější, než mohla být jako celek kterákoli předcházející generace.“ Je to „mládež pracovitá, se zdravým sebevědomím, s čestným, opravdovým vztahem k životu, prodchnutá touhou prožít jej plodně a užitečně. O svém vřelém vztahu k socialistické společnosti podala nespočetné důkazy svou obětavou prací a iniciativou.“ A jaká měla být tato mládež dalšího budování komunismu v zemi? Všestranně vzdělaná, fyzicky zdatná, kulturně vyspělá, „aby vše, co podniká, bylo prostoupeno vysokou komunistickou ideovostí, vědomím, že k veliké perspektivě komunismu lze dospět jen usilovnou každodenní prací.“¹

Proč na místě editorialeu připomínka jednoho politického usnesení? Proč uvádět konkrétní slova stranického textu? Důvod je jednoduchý, Hendrychův elaborát je příhodným vstupem do monotematického čísla *Dětství a mládež v socialistickém Československu* jakožto zkonstatování, či lépe nastolování momentální pravdy o stavu a vyhlídkách československé mládeže na prahu šedesátých let. Tedy v době, která se již právě i Hendrychovým prostřednictvím s jistým uspokojením ohlíží zpět do nedávné minulosti na vykonanou práci v období po únoru 1948 a jež současně před sebou tuší, nebo alespoň chce tušit a vidět budoucnost — vývoj (ideálně) usměrňovaný politickými opatřeními a zásahy, formativním působením expertů v oblasti výchovy i celých vzdělávacích institucí či řízením a organizací volnočasových aktivit mládeže.

Hendrychovu stranickému podkladu jsme tak na tomto místě přisoudili užitečnou funkci kontrastní fólie pro čtení a poznatky jednotlivých studií tohoto čísla. Vždyť jeho text už z principu vlastní existence nesděluje nic menšího, než že děti a mládež byly zásadní pro programatiku komunismu, pro kolektivní identitu dobového zřízení. Cesta vpřed a přechod do nové fáze historického vývoje byl dán právě do souvislosti s dětmi a mládeží. Nicméně Hendrych před čtenáři vykresluje mladé generace ideální, kdežto autoři jednotlivých příspěvků se věnují i těm dětem a mladým, kteří

1 Národní archiv, fond Ústřední výbor, Kancelář 1. tajemníka ÚV KSČ Antonína Novotného — I. část, kart. 25, inv. č. XXX, Návrh usnesení ústředního výboru KSČ o práci mezi mládeží, s. 1–2.

v pozitivně a optimisticky laděných proklamacích mnoho místa neměli. Tak nějak v duchu písně předsedy JZD (ztvárněného Josefem Kemrem) ve *Starcích na chmelu*: „Nemáme rádi mládí, když dovádí a řádí, ale máme rádi mládí, když elán neztrácí“.

A jaké texty se o avizované „zrcadlení“ pokouší? Že se péče o děti a mládež stala skutečně důležitou otázkou Československa po druhé světové válce i po nástupu komunistické diktatury v únoru 1948, ukazuje v zajímavém textu Michal Korhel na příkladu zcela jistě specifického zacházení s dětmi narozenými ve smíšených česko-německých/německo-českých manželstvích. Nicméně ne vždy se výchova dětí a mládeže dařila, a tak ke slovu přišly různé mechanismy a techniky nápravy špatně vychovaných dětí a mládeže. O případech, kdy se výchova nového člověka rozpadala, píše ve svém článku Jana Černá. Ta se v rámci zvoleného tématu dotkla mimo jiné i škol pro mládež vyžadující zvláštní péče, potažmo škol zvláštních. Přímo této problematice se věnoval celým svým příspěvkem Jan Randák, který upozornil na role a účely přisuzované právě těmto školám určeným dětem se sníženými duševními schopnostmi — vztahovaly se i na žáky zvláštních škol vize formování nového socialistického člověka? Mohly se stát i defektní děti, jak o nich psaly dobové prameny, novým socialistickým člověkem?

Otázka výchovy je rovněž ústředním motivem příspěvku Martiny Winkler. Na příkladu pedagogické a populární literatury ukazuje, že právě pedagogika se stala klíčovým tématem v socialistickém Československu doprovázeným debatami o tom, komu vlastně výchova primárně přináší — akademicky vzdělaným expertům a/nebo pečujícím rodičům (a zejména matkám)? Christiane Brenner poté přesouvá čtenářovu pozornost k tématu možná zatím příliš nereflektovanému, ale přesto z hlediska výpovědní hodnoty o dobových poměrech významnému. Její studie je věnována ekologickému mládežnickému hnutí Brontosaurus. Brenner zajímavě analyzuje různé interpretace a očekávání aktérů hnutí — zatímco zakladatelé hnutí chtěli poskytnout mladší generaci vědomosti o ochraně životního prostředí, mnozí mladí účastníci viděli Brontosaurus spíše jako místo pro realizaci alternativního způsobu života. A pro Socialistický svaz mládeže byl Brontosaurus součástí snahy mobilizovat mládež novými druhy aktivit.

V Hendrychově citovaném dokumentu byla akcentována fyzická zdatnost mládeže a rovněž i tohoto aspektu si dvě nabízené studie všimají. Marek Fapšo s Janem Randákem se ve společném článku věnovali komparaci školní tělesné výchovy v období osvícenství a po nástupu československého komunistického režimu. Čtenář může posoudit, nakolik se jim podařilo ověřit, že významným aspektem československého stalinismu byla právě v osvícenství rozvržená modernita výrazně se promítající do programového zacházení s lidskými těly během školního tělocviku. V rámci regionálně koncipovaného zkoumání zase Magdalena Vlasáková přibližuje účely a role připisované v rámci státní politiky tělovýchovy a sportu konkrétně lednímu hokeji. Autorka ukazuje, že v rámci organizace a pěstování tohoto populárního odvětví vlastně vůbec nemuselo jít o příslovecné branky — body — vteřiny, ale mnohem spíše o formování fyzické zdatnosti hráčů a pěstování jejich zdravotních a hygienických návyků: co záleží, který tým vyhraje, vždy vyhraje socialistický (zdravý a zdatný) lid.

Obsáhlou materiálovou studii o vztahu české trampující mládeže k legendárnímu spisovateli Jaroslavu Foglarovi připravil Jan Mareš. S detailní znalostí Jestřábovy ko-

respondence autor prozkoumal povahu trampského hnutí šedesátých let 20. století. Všímá si přitom, že podobu trampingu částečně ovlivnily i pokusy Československého svazu mládeže o etablování tábournictví, které mělo za cíl podchytit neorganizované trampy v rámci jednotné socialistické výchovy. Podobně jako Christiane Brenner i Jan Mareš nakonec sleduje formativní pokusy státu vůči československé mládeži a jejímu volnému času. Již mimo samotné téma *dětství a mládeže* nakonec stojí regionálně koncipovaná studie polského badatele Michaela Morys-Twarowského o vztahu mezi náboženstvím, jazykem a národností v Těšínsku, v oné — jak sám autor píše — ideální laboratoři výzkumu národních identit a nacionalismů.

Vedle studií však stojí za zmínku i recenzní texty toho čísla. V prvé řadě je třeba upozornit na kritické, ale fundované zhodnocení knihy Michala Macháčka o Gustávu Husákovi z pera Miloše Havelky. Oproti dosud převládajícímu pozitivnímu přijetí knihy v české veřejnosti poukazuje Havelka na koncepční limity Macháčkovy práce. Ta je mu přitom zároveň prostředkem reflexe historiografie českých dějin přesvědčené o tom, že „vrcholným vědeckým výkonem je kompletizace pramenů, jejich lineární uspořádání a jednodimensionální zprostředkování“, jak autor dodává v závěru své recenze.

Věříme však, že příspěvky tohoto čísla vykračují z tradice psaní, vůči které se Miloš Havelka vymezuje, a že se tento monotematický sešit neztratí v řadě textů a projektů věnovaných v domácím prostředí tématu dětství a mládeže. Editoři tohoto čísla si jsou samozřejmě vědomi, že předkládané číslo není žádným solitérem, ale je naopak výrazem momentálního zájmu o problematiku dětství a mládí projevujícího se v zahraničním i v tuzemském prostředí stále rostoucím množstvím studií, diplomových či bakalářských prací i celých knih.² Z nich se dozvídáme o každodenním životě dětí, mládeže, rodičů i učitelů, o institucích školní a mimoškolní výchovy, o ideologických představách o tom, jak má vypadat ideální dětství, v tom i to „šťastné socialistické“, o normativních koncepcích i zacházení s dětmi i rodinami, které dobové normě neodpovídaly. Věříme, že jednotlivým autorům tohoto sešitu o socialistickém Československu se podařilo jít ještě dále. Že se jim podařilo historizovat dětství a mládí, tedy zkoumat, jaké představy o nich existovaly, jaká politická, kulturní, sociální opatření tyto představy měly prosadit a jak děti a mládež v této společnosti nakonec žily. Zcela jistě jde o fascinující výzkum.

2 Na tomto místě nebudeme na velké množství příslušné literatury odkazovat. Na relevantní tvorbu upozorňují jednotlivé studie v dostatečné míře.